

Sobre l'art esportiu

A Ramon Balius i Juli, metge, humanista i el millor expert en Art, Esport i Història del nostre país. Serveixi aquest article per testimoniar-li el meu més profund reconeixement per la seva entusiasta tasca a la secció fixa de la nostra revista "Art i Esport", autèntic magisteri humanístic sobre l'esport convertit en art, i per la seva activa participació en l'elecció de les nostres portades d'homenatge a l'art esportiu.

Des de la seva naturalesa profunda i radical, l'art consisteix en la recerca de la bellesa feta per l'home. Segons els especialistes, l'art no proporciona cap coneixement més enllà dels nostres sentits, a diferència de la filosofia o la ciència, que té com a raó de ser esbrinar el coneixement existent en la realitat. L'art tampoc no és (en el sentit general del terme) sinó, atès que aquest no pretén dir el que quelcom és, o com és, o per què és, sinó fer que aquest quelcom sigui. Alguns autors assenyalen que l'art és una forma d' i una alternativa que apareix com una necessitat contraposada a la dura realitat humana; d'altres interpreten l'art com una creació de valors (allò que és bell, sublim, còsmic...) i també n'hi ha uns altres que l'aprehenen com una forma de simbolització. Cal convenir que totes aquestes posicions es complementen i s'expliquen per tal de trobar la resposta a un gran desafiament conceptual, tan antic com l'home: analitzar l'obra d'art en el seu context, tot estudiant-ne les arrels culturals i socials, la funció de l'artista i les seves relacions amb els seus contemporanis, sense oblidar els principis teòrics i tècnics de l'expressió artística.

L'art sorgeix de fixar el seu objecte d'anàlisi sobre la realitat complexa i variada que ens embolcalla i condiona, mitjançant un procés específic i propi que anomenem funció estètica. L'esport, com a realitat humana de primera magnitud, s'ha constituït com a un fenomen social i un símbol cultural de la nostra època. La pràctica esportiva per ella mateixa, realitzada per milions de practicants anònims i els grans espectacles esportius seguits i aclamats pels espectadors, presenten un motiu evident d'exaltació artística a través de l'anàlisi estètica. L'art de l'esport no s'ha de confondre amb l'art en general, perquè l'esport esdevé un text artístic propi i original en què l'esportista és alhora autor i personatge d'un drama incert i en el qual l'espectador té tendència a intervenir, amb la veu i amb el gest, en el signe dels esdeveniments.

I

Encara que considerem l'esport com una pràctica lúdica genuïna i un espectacle competitiu regit per Institucions pròpies, que té l'origen a Anglaterra durant el segle divuit, al llarg de la història existeixen una infinitat d'esdeveniments lúdics ritualitzats, basats en l'esforç físic competitiu, que precedeixen i inspiren l'esport i que podem rescatar i admirar gràcies a l'art. A través de la història de l'art podem realitzar un passeig històric complet per les pràctiques lúdiques i per les grans manifestacions competitives dels pobles i civilitzacions que ens han precedit. Des de l'existència dels primers grups humans organitzats fins a l'època actual, l'art ha ocupat un paper primordial en la vida de l'ésser humà, tot adoptant visions i interpretacions de la realitat observada diferents al pragmatisme propi de la lluita per la subsistència. Com que l'art és una de les manifestacions més qualitatives que l'ésser humà ha prodigat al llarg de la seva existència, no és gens estrany que fixi sovint l'atenció sobre les manifestacions d'exaltació corporal no productives de la seva època que, per la seva plasticitat i càrrega emocional, van exercir una influència enorme sobre l'artista.

La humanitat mai no ha renunciat al seu passat, però cada grup humà i cada civilització l'ha interpretat o idealitzat, tant el temps immediat com el temps més remot, segons una diferent concepció de la realitat. Si prenem com a guió del nostre recorregut les manifestacions més tradicionals de l'art: la pintura, l'escultura i l'arquitectura, descobrim múltiples exemples de pràctiques ludicocompetitives i rituals en cada una de les cultures existents al llarg del nostre planeta. De tal manera que, pels vestigis deixats per cadascuna en aquest àmbit i per la qualitat i el simbolisme de les manifestacions artístiques dedicades al temps de lleure de cada poble, podem conèixer i interpretar en gran mesura aspectes essencials d'aquelles cultures i establir paral·lelismes bàsics amb la nostra civilització.

Al Paleolític Superior, art rupestre (coves de Lascaux o d'Altamira), l'artista s'inspira en escenes de cacera (entesa com una necessitat peremptòria) per pintar-les als murals de pedra de la seva pròpia cova, desenvolupa una activitat aparentment supèrflua no lligada a la dura tasca per la supervivència, però que ofereix un missatge clar en clau semiòtica: representar les

escenes de cacera amb un bon coneixement del procés i un èxit innegable per a la necessària representació simbòlica i la preparació mental del grup el dia decisiu. En la mil·lenària cultura egípcia observem pintures als relleus de les tombes dels notables d'aquella excelsa civilització. A la tomba de Beni Hassan, cap al 2000 abans de Jesucrist, s'hi troben grups de lluitadors realitzant tota mena de claus i moviments, jocs de noies amb la pilota, exercicis i acrobàcies gímnàstiques. En tots aquests motius l'artista va voler reflectir les escenes de la vida quotidiana de l'Antic Egipte més rellevants, per tal d'ornamentar, embellir i acompanyar en la seva darrera llar l'il·lustre finat en el seu trànsit cap a l'altra vida.

En l'època clàssica hel·lènica trobem ceràmiques de tot tipus, com ara vasos, atuells, plats, àmfores, aljubs, etc., decorats amb pintures al·legòriques dels atletes que competien als estadis de l'antiguitat. També sovintegen les estàtues dels principals vencedors dels quatre grans jocs (els Jocs Panhel·lènics), escenes decoratives als frontons de temples tan famosos com el d'Olímpia o els dissenys arquitectònics de palestres i gimnasos. Els grans estadis de la civilització hel·lènica que encara es conserven, com els de Delfos i Olímpia, on es desenvolupaven els jocs agonístics atlètics, luctatoris i culturals i els hipòdroms dissenyats per al desenvolupament dels jocs agonístics hípics mostren una magnífica fusió entre la magnificència estètica i el sentit pràctic que va caracteritzar aquest poble portentós, dividit políticament, però unit per la cultura, la religió i la festa.

La civilització romana també va ser molt amant de l'exercitació corporal i de les competicions físiques, encara que amb un esperit diferent de l'hel·lènic, basat en un acèrrim entusiasme pels espectacles físics d'esforços màxims amb final incert i desenllaç fatal. El seu llegat artístic es caracteritza pel disseny i la construcció de dos prototips d'instal·lacions específiques pensades per a la realització tècnica de les diferents proves que s'hi realitzaven i també per allotjar un gran nombre d'espectadors: l'amfiteatre (lluites de gladiadors, naumàquies, lluites entre animals salvatges de diferent hàbitat...) i l'estadi (curses de cavalls i competicions de bigues i quadrigues). Ens han quedat exemples abundants d'aquestes magnífiques construccions repartides geogràficament per tota la seva àrea d'influència política, però potser l'obra més emblemàtica de tot el seu conjunt arquitectònic sigui el Colosseu de Roma. També ens han deixat les termes romanes, enginyoses construccions d'acurades formes estètiques per a la relaxació i la cura del cos i també per a la vida social, que han constituït un llegat molt vigent en la nostra civilització del benestar.

Més endavant i en la més pura essència de la tradició occidental, durant el període medieval i el renaixement europeu ens trobarem amb múltiples pintures i gravats de justes i torneigs, imatges de patinadors als Països Baixos, esgrimidors del centre d'Europa, francesos jugant a la o teles, com el famós quadre "Kinderspiele", del pintor flamenc del segle XVI Pieter Bruegel, en el qual es plasmen els jocs populars i tradicionals de l'època.

Al continent americà cal ressaltar l'arquitectura monumental en pedra que van exhibir sobretot les civilitzacions maia i asteca, perquè van construir estadis colossals de gran qualitat tècnica i alt valor estètic per al desenvolupament ritual del joc de pilota mesoamericana. Les parets dels esmentats estadis estan ornamentades amb impressionants murals esculpits en pedra amb imatges i símbols relatius als jugadors, a la competició o al tràgic ritual que es realitzava entre els jugadors després dels partits.

Al continent asiàtic són ben coneguts els gravats i pintures xineses relatives a les pràctiques físiques lúdiques tradicionals que tenien un fort arrelament entre la població. Els miniaturistes perses van dedicar una atenció exquisida a les evolucions dels jugadors de polo i van llegar a la posteritat autèntiques obres d'art. Els artistes japonesos premeiji van produir gran quantitat de gravats tallats en fusta que representaven arquers i experts lluitadors en arts de combat luctatòries tradicionals d'aquest país.

A l'Àfrica ens trobem amb un bon nombre de pintures rupestres amb figures nedant, corrent, fent salts acrobàtics i, sobretot, efectuant solemnes danses col·lectives de caràcter ritual i màgic. Els aborígens australians disposaven del bumerang, un instrument d'enorme importància en aquestes cultures, perquè tenia connotacions lúdiques, religioses i utilitàries, segons la circumstància viscuda. Al voltant d'aquest estri es va fer girar tot un conjunt de manifestacions artístiques, des de la construcció de diferents models amb diversos tipus de curvatura i de disseny als diferents grafismes i pintures ornamentals trobades amb motius d'aquests instruments màgics.

II

Amb el naixement de l'esport a Anglaterra, en plena Revolució Industrial, apareix, en la centúria que va de 1750 a 1850, una producció massiva de gravats de tema esportiu, destinats a la decoració típica de les llars de les classes mitjanes. Les millors reproduccions angleses corresponien a regates de velers, caceres, "derbis" presenciats per milers d'espectadors o regates de rem. Molts pintors del segle XIX van pintar la nuesa heroica i atlètica de l'home (Géricault o Courbet), els impressionistes (Manet, Monet, Renoir), obsessionats per la llum, es van dedicar a pintar escenes de tennistes i remers en plena acció

sota la llum del sol. Més endavant, Edgar Degas va abordar amb mestria escenes en moviment de les curses de cavalls i de dansa, l'americà Thomas Eakins va ser un dels primers artistes reconeguts que va aportar quadres d'atletes amb intensitat dramàtica, els alemanys Max Liebermann, i Ernest Kirchner i altres artistes de renom han realitzat obres sobre l'esport, però en cap cas no corresponen a les seves millors obres ni el conjunt d'aquestes sostindria una exposició de pintura d'alt nivell sobre l'esport. L'intent més seriós d'un pintor innovador que pren l'esport com a objecte central de la seva obra és el francès Robert Delaunay, que representa l'esport com una cosa especial, divertida i digna de representació artística. Tanmateix, entre les arts plàstiques, potser és l'escultura la que millors obres ens ha deixat en aquest període, bo i representant el cos de l'atleta nu o seminu en ple esforç. No obstant això, les preferències artístiques de les classes altes de la nostra societat, a favor de les formes no figuratives, més cotitzades i cares, i on les temàtiques esportives no encaixen, perquè són excessivament ordinàries i tangibles, possiblement han contribuït a frenar el desenvolupament de l'escultura esportiva moderna.

Tampoc no hi ha hagut una bona i fluida relació entre l'esport i els cineastes. Les pel·lícules de qualitat sobre l'esport són escasses i en conjunt constitueixen un pobre i escàs bagatge per a l'art més genuí del segle xx. La fotografia, en canvi, és una de les noves arts d'aquesta època que descobreix i explota l'esport com a tema central de les seves inquietuds estètiques. La fotografia ha desenvolupat un nivell d'execució, coneixement i observació que difícilment podrà ser superat per cap altre mitjà: concursos fotogràfics, exposicions gràfiques, presència als diaris, revistes especialitzades o llibres amb instantànies espectaculars i reveladores. Al món de les arts audiovisuals, la fotografia esportiva amb la seva presa, instantànies, ampliacions i muntatges avantguardistes ha obtingut un èxit devastador i gràcies a això s'ha consolidat la figura del reporter gràfic esportiu. L'esport i la fotografia s'han fos amb una força enorme fins a constituir una unió sòlida; l'esport és la gesta del drama humà en un conflicte incruent i la fotografia immortalitza la proesa, tot contribuint a la creació de memòria esportiva. Igualment, l'esport ha estat una font d'inspiració per al teatre, la música i els espectacles coreogràfics amb acompanyament musical. Les arts preserven la nostra cultura i s'inspiren en l'entorn, per la qual cosa prenen els seus temes de la nostra societat, una societat eminentment esportivitzada, per això no és gens estrany que tractin de representar i immortalitzar les gestes esportives a través de les seves arts respectives. Existeixen excel·lents aportacions de cadascuna, en relació amb l'esport.

És, però, l'arquitectura esportiva, amb les seves variades, originals i abundants construccions, específiques de les diferents disciplines esportives, l'aportació més qualitativa d'un art clàssic aplicat a l'àmbit de l'esport. L'estadi modern és potser el paradigma de la variada i complexa arquitectura esportiva; aquesta gran instal·lació ha de resoldre els problemes que planteja, a gran escala, el desenvolupament tècnic al màxim nivell de les proves i competicions que s'hi realitzin i la contemplació massiva dels espectacles esportius esmentats, per desenes de milers d'espectadors. Els nord-americans, a començament del segle xx, van ser els pioners d'aquest tipus de construccions; van construir grans estadis de futbol americà i de beisbol, que van marcar la pauta a seguir a la resta del món. Fins a la politització dels Jocs Olímpics, iniciada als Jocs de Berlín el 1936, les grans instal·lacions esportives, especialment els estadis seu de grans efemèrides, responien a la necessitat tècnica de millorar el rendiment dels atletes i d'incrementar el confort del públic assistent. Després de la II Guerra Mundial, els projectes de construcció d'estadis emblemàtics van començar a ocupar-se dels aspectes estètics, van posar en relleu la integritat cultural i, sobretot, van tenir molt present que l'estadi havia de mostrar la grandesa del país organitzador. El resultat ha estat que, aprofitant un gran esdeveniment esportiu, uns Jocs Olímpics o un Campionat del Món, o simplement per la necessitat de tenir una megainstal·lació, les noves construccions han impressionat el públic pel sentit estètic, l'originalitat, la genialitat, la tecnologia aplicada, la gosadia i, sobretot, per la magnificència de la mateixa instal·lació, que correspon al missatge de poder i modernitat que els països actuals volen donar al món.

III

Tanmateix, al marge de les aplicacions de les arts clàssiques sobre l'objecte esport, el veritable art esportiu sorgeix dels seus propis productes, de la seva pròpia activitat i dels seus mateixos actors. Des de principi del segle xix es va començar a recompensar a Europa l'èxit esportiu als vencedors en públic amb medalles d'honor i diplomes al mèrit esportiu; aquest costum va tenir continuïtat a la resta del món, especialment a Amèrica del Nord. Aviat es va desenvolupar tota una iconografia del trofeu esportiu, la qual cosa constitueix una manifestació artística original de l'esport.

També hem d'incloure entre les categories de l'art, alguns subproductes de l'esport modern, com ara les eines bàsiques utilitzades en les competicions: la bicicleta, la motocicleta, l'automòbil de fórmula 1, la canoa de rem, el veler de classe olímpica, el biplaça de o les taules d'esquí, per citar alguns artefactes esportius elevats a la categoria d'art pel seu disseny, colorit i tecnologia. La seva finalitat en justifica la pròpia existència, la seva bellesa és incidental i les qualitats visuals i tàctils (pintura, il·lustre i afaïonament) són una finalitat marginal que sorgeix de la intenció conceptual del dissenyador.

Les pilotes utilitzades en els esports d'equip, els diferents tipus de boles, les manyoples de beisbol, els estics de joquei, les raquetes de tennis, els piolets, els cronòmetres, els aparells gimnàstics, els artefactes d'atletisme, les sabatilles esportives de cada disciplina o el disseny de la roba esportiva (la llista seria gairebé interminable), totes aquestes eines esportives es caracteritzen per ser materials de disseny innovador, fonamentat en la tecnologia més avançada per tal d'assolir la màxima eficiència tècnica i l'èxit esportiu i, més tard, el comercial.

Tots els objectes que constitueixen genèricament el material esportiu han evolucionat al marge de les universitats, del món de la ciència pura, dels sociòlegs, de les arts i dels intel·lectuals. El mer contrast entre el refinament, l'originalitat, l'eficàcia i la popularitat dels objectes esportius, d'una banda, i l'absentisme intel·lectual, acadèmic i artístic que s'ha dispensat a l'esport, constitueix, en gran manera, una paradoxa actual difícil d'explicar.

Pierre de Coubertin, ideòleg i promotor del moviment olímpic modern, havia mostrat una gran inquietud pel tema de l'art esportiu i sempre va confiar que les arts s'integrarien als Jocs Olímpics i als altres esdeveniments esportius internacionals. De fet, la competició artística internacional, igual com s'havia fet als Jocs Panhel·lènics de l'antiga Grècia, va formar part oficial dels Jocs Olímpics de 1928 (Amsterdam), 1936 (Berlín) i 1948 (Londres), però va constituir un sonor fracàs, perquè les obres que es van presentar corresponien a artistes no consolidats i els crítics d'art i informadors esportius no les van tenir en compte. Tanmateix, recollint aquella herència coubertiniana "els Jocs Olímpics han d'estar impregnats d'història, d'art i de filosofia", el Comitè Olímpic Internacional inaugura, el 1993, el Museu Olímpic a Lausana (Suïssa) dirigit a tots els ciutadans del món als quals els apassiona l'esport, l'art, la història i la cultura. No fa gaire, aquest any, ha estat inaugurat a la ciutat de Barcelona el Museu Olímpic i de l'Esport com una rèplica i una continuïtat del pioner a favor de l'art esportiu. Aquests Museus rescaten el vell somni de Pierre de Coubertin, el culte de l'art vinculat a l'esport, i es reivindiquen en un seriós intent de mostrar al món un espai propi dins l'art: l'art esportiu.

Però l'art esportiu més genuí i autèntic és aquell que es deriva de la pròpia actuació dels seus protagonistes, perquè l'esport és per si mateix plàstic, atès que és en si mateix esforç, superació i intent de victòria. Com més perfeccionat sigui el moviment esportiu i més sincronització i harmonia presenti, més artística en serà la manifestació. L'obra d'art és el valor de l'home com a tal, reflectit a través de les seves representacions creatives, l'esport no és un reflex de la capacitat de l'home, com s'esdevé amb l'obra d'art, és l'home mateix el qui mostra la seva capacitat sobre ell mateix a través del propi domini del cos i de la ment, en interacció exigent amb l'entorn rere la victòria.

IV (epíleg)

L'esport és una constant font d'inspiració de les arts visuals, tàctils, auditives i visuals-auditives. Però l'esport és l'art del moviment humà i, doncs, creació del moviment humà susceptible de fer que el jugador en gaudeixi, contemplat i admirat per la seva bellesa i perfecció pels espectadors i conservat per a la posteritat per la seva importància i exclusivitat per als anuals de l'art esportiu.

La hipnosi que exerceix l'esport sobre l'home d'avui no escapa a l'interès de l'art en general sobre l'esport i a la influència d'aquest sobre l'art, per la qual cosa art i esport formen un binomi indissoluble en les seves múltiples manifestacions, encara que amb contradiccions. L'art de l'esport esdevé per dret propi un intèrpret d'excepció del més gran fenomen social de la nostra època, per això contribueix decisivament al desenvolupament de l'art de la nostra època, encara que no sigui reconegut pel mercat, pels crítics i pels teòrics de l'art.

JAVIER OLIVERA BETRÁN

jolivera@gencat.net